

ОКРУГЛИ СТО

ОКРУГЛИ СТО ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА О КЊИЗИ ОБРЕНА БЛАГОЈЕВИЋА

Округли сто Историјског института у 1988. години одржан је у Бару (24. новембра). Самоорганизатори су били Центар за Марксистичко образовање Централног комитета СК Црне Горе и Центар за марксистичко образовање у Бару. Научна расправа је вођена о двије књиге. Уводно излагање о књизи академика др Обрена Благојевића — *Економска мисао у Црној Гори до II свјетског рата* (Београд 1988.) поднио је проф. др Драгиша Ђоковић. У дискусији су учествовали: др Мило Марковић, др Перко Војиновић, др Марко Секуловић, мр Шербо Растодер, академик Никола Чобелић, др Миомир Дашић, мр Радојица Лубурић, мр Милан Бајовић, др Јован Р. Бојовић и М. Вуковић.

Објављујемо уводно излагање проф. др Драгише Ђоковића и дискусије академика Николе Чобелића, проф. др Марка Секуловића и академика др Обрена Благојевића.

Књига „Економска мисао у Црној Гори (до другог свјетског рата)” историја је развоја економске мисли у Црној Гори и, као таква, пионирски је рад. Међутим, иако је пионирски рад, посао на њој аутору је, донекле, био олакшан, јер је прије седам година написао свеобухватну историју економске мисли у Србији (до другог свјетског рата), па се „... могао користити низом концептуалних и методолошких рјешења из претходног дјела”¹.

Међутим, треба имати у виду да свеобухватна дјела, какво је и ово, по правилу, настају послје бројних монографских монографских и других парцијалних истраживања и да је мало шта од тога стајало на располагању аутору, да је због тога морао да уложи велике напоре да дође чак и до извора (често необјављених рукописа, новинских чланака, грађе у власништву

¹ Проф. др Марко Секуловић, Допринос академика Обрена Благојевића проучавању економске мисли, *Економика*, 5—6/87, Ниш, стр. 39.

породичних архива, до неког биографског податка, фотографије итд.). У таквој ситуацији аутор је морао да уложи огроман напор и истраживачки рад, изузетну упорност, знање и спретност.

Овај задатак је пред науком у Црној Гори, несумњиво, стајао”, како каже Благојевић у уводу књиге, „јер се на истраживању економске мисли у њој није било учинило готово ништа”². Ово је уједно и благи прекор млађим истраживачима. Није случајно што је ову празнину надомјестио управо Обрен Благојевић, један из најужег круга научника — познаваоца историјског развоја економске мисли у нас.

Друга отежавајућа околност за аутора овог дјела, претпостављам, била је специфичност друштвено-историјских, а посебно привредно-историјских услова и прилика, па према томе и развоја економске мисли у Црној Гори, за разлику од стања у Србији или Хрватској, и што та економска мисао није била тако богата.

Развој економске мисли у Црној Гори, гледано са становишта временске обухватности, како то и аутор напомиње у уводу, обухвата период од средњег вијека до другог свјетског рата.

Просторно је обухваћена Црна Гора у њеним данашњим границама. Међу анализираним писцима економске мисли, поред оних који су живјели и који су радили у Црној Гори, налази се и мањи број Црногораца који су, нарочито између два рата, живјели и радили ван Црне Горе (на простору Југославије), као и неколико извањаца, припадника (или не) других југословенских народа који су се бавили, дуже или краће вријеме, на тлу Црне Горе и писали о њеном економском животу.

Широко обухватајући економску мисао, не само дату у дјелима појединих писаца већ и ону у привредном законодавству, у научним часописима, у дневној штампи, у стенографским биљешкама и сл., Благојевић је излаже у пет хронолошких цјелина:

У првом дијелу — Средњи вијек — дат је осврт на политичке, привредне и просвјетне прилике, као и развој економске мисли овог периода уопште. Анализирани су повеље и уговори владара, феудално законодавство, исправе, статуте приморских градова (Котора, Будве) и књиге приморских жупа — (Грбља и Паштровића).

У другом дијелу — третирају се турско привредно законодавство, политичке и привредне прилике, дефтери и њихови канун-наме, други извори и економска мисао тога доба, с образом на живот и привређивање у Црној Гори.

У трећем дијелу — аутор се бави периодом митрополита, уз осврт на политичке, привредне и просвјетне прилике, анализирани су посланице и Законик Петра I, законодавство и финан-

² Стр. 1.

сије митрополита Петра II, економски елементи у списима Димитрија Медаковића и писање Вука Караџића о црногорској економији.

У четвртном дјелу — изложен је развој економске мисли у Књажевини и Краљевини, као и у претходним поглављима дат је осврт на политичке, привредне и просвјетне прилике, анализирано привредно законодавство, наведени извори (стенографске биљешке Народне скупштине и штампа) и представљена економска мисао Милорада Медаковића, Вука Врчевића, Нићифора Дучића, Павла Ровињског, Валтазара Богшића, Лазара Томановића, Гавра Вуковића, Милоја Јовановића, краља Николе I Петровића, Милутина Љешевића и др.

У петом дијелу — изложен је развој економске мисли између два рата, анализирани политичке, привредне и просвјетне прилике тог периода, и економска мисао (подијељена на грађанску — и унутар ње — економску мисао црногорских федералиста и посебно економску мисао социјалистички оријентисаних писаца) Николе Ђоновића, Николе Шкеровића, Пера Шоћа, Ива Стјепчевића, Благоте Радовића, Станка Даниловића, Милана Терића, Милоја Савића, Александра Соловјева, Радмила Петровића и других писаца. У том дијелу посебно се излаже економска мисао федералиста Мирка Мијушковића, Сава Вулетића, Михаила Ивановића, Секуле Дрљевића, Миливоја Матовића, Михаила Аџића, Савића Марковића — Штедимлије и Риста Поповића.

Исто тако, у овом поглављу посебно је дат развој социјалистичке економске мисли и писаца ове идејне оријентације: Радоја Вукчевића, Блажа Раичевића, Васа Срзентића, Мирка Вешовића, Јанка Ђоновића, Радоње Голубовића, Максима Горановића, Лазара Ђуровића, Вукајла Кукаља, Ивана Вујошевића, Сава Стругара, Гојка Самарџића, Драгише Ивановића, Николе М. Вујачића.

Већ у првим годинама после првог свјетског рата, а нарочито у вријеме када КПЈ није била забрањена, у дневној штампи, прогласима, лецима и др. налазиле су се, повезане са политичким и синдикалним идејама, и економске идеје, каже аутор Благојевић. Истакнути црногорски комунисти, као што су: Јован Томашевић, Адолф Мук, др Вукашин Марковић, др Божидар Радановић и други, критикујући бужоаски поредак у основи, излагали су и напредне економске, у суштини — социјалистичке идеје и тезе, у којима су тражили подруштљавање средстава за производњу, отписивање спољних и унутрашњих дугова, скраћење радног времена, социјално и здравствено осигурање, право на штрајк, самоуправљање и друге захтјеве.

Према томе, судећи по садржају ове књиге, економска мисао у њој се схвата у ширем смислу ријечи.

Имајући у виду научноистраживачки квалитет аутора, разумљиво, књига је снабђевена подацима о изворима и литератури, регистром личних и регистром географских имена. На крају је изведен концизан и недвосмислен закључак.

Ова студија не само што је солидна основа за даља научна истраживања у области економске мисли у Црној Гори, већ доприноси и превладавању комплекса „малог народа” и „мале науке”. И сам аутор је, како каже, био пријатно изненађен када је послје темељног истраживања дошао до сазнања да „економска мисао у Црној Гори и није тако сиромашна како би се могло очекивати по њеној привредној развијености, и како се обично мисли”³. Другим ријечима, она није тако богата као на примјер у Србији, али није ни тако минорна како би се дало претпоставити. Она није тако мала чак ни у периоду средњег вијека и турске владавине.

Истина, неки облици економске мисли у средњем вијеку и периоду турске владавине у Црној Гори имали су релативно већи значај у Црној Гори него што је то случај у другим крајевима земље (на примјер, привредни прописи), јер су они, у појединим периодима, били и једини облик њеног изражавања). То важи и за изношење економске мисли у дневној штампи, стенографским биљешкама и сл.

Други значајан закључак до кога је у истраживању развоја економске мисли у Црној Гори Благојевић дошао јесте да је она осјетно развијенија у приморском дијелу Црне Горе и да је очита несразмјера између развијености економске теорије, на једној, и економске политике и историје, на другој страни.

Сљедећи закључак аутора је да није било упутно класификовати економске писце у Црној Гори према школама економске мисли, јер су то били у највећем броју случајева политичари, трговци, попови, државни службеници, учитељи и сл., а понајмање теоретичари, па отуда и мало оригиналности. Уз то, треба додати да је развој економске мисли у Црној Гори каснио за њеним развојем у Европи, гдје су, због стално веће економске, културне, научне, државноправне, класне и друге развијености, ницале, на основу њих, и „оригиналне” идеје, мисли и теорије.

Опште је познато да је економска мисао, с једне стране, производ одређене друштвене стварности, а, са друге, мање или више, значајан фактор стварности, па је због тога аутор обратио посебну пажњу на околности које су најјаче дјеловале на настанак, развитак и карактер економске мисли у Црној Гори, као и на обрнут утицај, тј. утицај који је економска мисао вршила на свакодневни живот у њој, на привређивање и економску политику датог периода.

³ Стр. 393.

Пошто у Црној Гори није било „чак и између два свјетска рата школованих економиста“, како каже Благојевић, тј. није било економиста по струци („од заната“), већ су носиоци економске мисли били, по правилу, школовани људи других струка и професија — разумљиво је што су они своје економске мисли и идеје износили у новинским чланцима и другим написима, а не у посебним књигама (дјелима). То говори о одсуству професионализма у развоју економске мисли, али и о великим истраживачким напорима и раду аутора овог дјела, његовој пословичној упорности да те и такве разбацане изворе пронађе, консултује и извуче из њих одговарајући синтетички закључак.

Ово посебно важи за обраду периода средњег вијека, јер је требало пронаћи и проучити нотарске књиге и статуте приморских градова, књиге сеоских приморских жупа и друга документа. А за времена турске владавине кануне и канун-наме санџака који су обухватили само поједине дјелове Црне Горе. Из периода посљедњих митрополита њихове посланице црногорском народу, њихове прописе. Коначно, из времена Николе I Петровића привредно законодавство и стенографске биљешке Народне скупштине.

Изненађење је и за самог аутора откриће значајног богатства средњовјековне економске мисли. „Ту није ријеч само о низу повеља и христовуља разних средњовјековних владара из династије Немањића, Балшића и Црнојевића, већ, у првом реду, о веома значајном привредном законодавству приморских градова и жупа“⁴. Посебан значај у том погледу имају статуту Котора и Будве.

За развој економске мисли у Црној Гори релативно велики значај имају етнографска и антропогеографска истраживања (знатно више него што су га имала у другим крајевима Југославије). Многи истраживачи у оквиру ових дисциплина посветили су економској мисли, у својим радовима, мање или веће дјелове и проучавања економског живота у дотичним областима (Равињски, Милаковић, Медаковић и други). Одсуство радова овог карактера, каже аутор, знатно би осиромашило економску мисао Црне Горе⁵.

Поред реченог, треба имати у виду да Црна Гора у 19. вијеку није имала таквих носилаца прогресивних идеја, идеолога социјализма, као што их је имала Србија у Светозару Марковићу, Васи Пелагићу, Драговићу, Туцовићу или Лапчевићу, који су третирали проблеме рада, капитала, теорије вриједности, најамнине, профита, земљишне ренте, и који су имали, мање или више, јасне марксистичке погледе на тадашњу економску мисао у свијету. Другим ријечима, Црна Гора није имала, у том пери-

⁴ Ibidem, стр. 396.

⁵ Ibidem, стр. 396.

оду, теоретичаре који би испољили дубље познавање марксистичког схватања историјског развоја, односно нијесмо имали теоретичара економисту који би, попут Светозара Марковића, уносио и појашњавао нове револуционарне идеје у економску науку и тиме допринио квалитативно новом развоју економске мисли у Црној Гори. Или такве представнике радничког покрета какви су били Туцовић, Лапчевић и други у Србији (да не идемо на шире подручје).

Неоспорна је чињеница да су код нас са закашњењем стигале идеје и схватања из Европе и са ширих простора (не само из области теорије већ и из примјене савремених техничких достигнућа). Та нас закашњења углавном прате до данашњег дана, а последице су свеопште заостајање, прије свега Црне Горе, за савременим достигнућима.

Ни грађанска економска наука у Црној Гори није имала економске теоретичаре какве је, опет, имала Србија у Чукићу, Јовановићу, Вујићу, Мијатовићу и другима.

Па ипак, академик Благојевић апострофира неколико имена која валоризује као уздигнутије писце, између бројних, из групе и грађанске и социјалистичке идејне опредијељености (Никола Ђоновића, Милоја Јовановића или Радоја Вукчевића, Мирка Вешовића и др.). Но, и поред тога, треба имати у виду да је економска мисао црногорских економиста (а и оних који нијесу Црногорци а писали су о Црној Гори) углавном садржана у редовима који су публиковани у новинама и часописима, а знатно мање у посебним радовима. Па и ти доста ријетки редови нијесу, по правилу, чисто економски, већ је економија у њима садржана као један од проблема (Н. Ђоновић, Н. Шкеровић, Ровињски и још неки).

За развој економске мисли у Црној Гори карактеристично је и то да је у њој доминирала, разумљиво, аграрна проблематика, јер је Црна Гора „одувјек била, готово искључиво, пољопривредна и сељачка. Но, доста простора давано је и трговинским проблемима, а много мање занатским и саобраћајним. О проблемима индустрије једва да је било говора, и то, махом, у каснијем периоду”⁶.

Међутим, истакнуто мјесто су имале финансије и финансијска проблематика, још од раног доба (порези, царине, монопол, а буџет и банке тек од почетка XX вијека).

Академик Благојевић посебно указује да су у развоју економске мисли у Црној Гори играли доста значајну улогу и писци других југословенских народа и странци (Милаковић, Медаковић, Караџић, Богишић, Јовановић, као и дјела: Вацлика, Сомијера, Ровињског и других). Значајну улогу у том смислу играли су и владари у Црној Гори, који су имали одлучујућу ријеч не само у

⁶ Ibidem, стр. 394.

политичким, војним и културним већ и у економским питањима (Иван Црнојевић, митрополит Данило Петровић, Петар I, Петар II, књаз Данило и Никола Петровић).

Велику слабост развоја економске мисли у Црној Гори чини и то што су, мање-више, сви писци из Црне Горе углавном описивали постојеће економске односе и прилике, уз ријетка указивања на путеве и могућности будућег развоја, а да и не говоримо о теоријским вриједностима тих радова (или теоријској разради).

II

Књига „Економска мисао у Црној Гори (до другог свјетског рата)” академика Обрена Благојевића вриједна је и луцидна анализа историјског развоја и квалитета те мисли, али је уједно и људски и научни документ о једном човјеку-ствараоцу, његовим научним квалитетима и могућностима.

Овом књигом он је значајно обогатио југословенску економску науку, посебно црногорску (мада је наука универзална), јер са овом књигом Црна Гора постаје препознатљивија научном и културном свијету, богатија сазнањем о својој историји и прошлим и нимало лаким временима. А студију овакве обухватности и квалитета могао је дати само аутор који се већ толико пута доказао и који се дуги низ година бавио структуром и методологијом развоја економске мисли у нас и свијету. Овом књигом, као и свим претходним, он испољава марксистичке и хуманистичке приступе људима и друштву, њиховим проблемима и могућностима, бројним унутрашњим и спољним факторима који су утицали на одређене токове, ниво спознаје, исходшта и писану ријеч.

Иако је крцато фактографијом, ово дјело није стереотипно, традиционално. Благојевић се сачувао од прилика и људи. Остао је досљедним објективним судијом. Другим ријечима, ова књига није некритична идеализација. Она повезује и географски простор црногорске економске мисли у развоју. Кратко речено, Благојевић се и у овој књизи испољио као непристрасан судија о људима и њиховим дјелима.

Има се утисак, кад се пажљиво прочита ова књига, да ју је аутор писао, поред осталог, и због осјећања генерацијског дуга и као обавезу научника према свом завичају (схваћеном у ширем смислу). Но, она је, без сумње, добар путоказ и основа млађим истраживачима да наставе даља истраживања у овој области.

Аутор ове књиге грађу и опште мисли излаже складно, повезано и срећно стилизовано. Одликује га јасна и прецизна мисао. Текст је добро организован, а све оцјене и закључци свјесно аргументовани и документовани. Благојевићев стил је синтетичан, неконвенционалан, реченица и једра и недвосмислена, а језичка

средства зналачки и брижљиво одобрана. Писање му је економично, без усиљености и монотоније.

Све што је у овој књизи казано саопштено је складно, јасно и с мјером. За текст у овој књизи може се, без претјеривања, рећи да је у њему исто толико књижевне љепоте колико и научне истине. Разумљиво је што је тако, јер је то језик и стил човјека широке културе, и што Благојевића, као научног радника и писца, карактерише тематска разноврсност. Он ништа не оставља недоречено или у алтернативи. Његово научно интересовање је широко, од економије (уже финансија), права, социологије, етнографије, историје НОБ-а. Он се у истраживањима креће од далеке прошлости до данас. Уз све то он има и истанчан научни нерв вредновања сваког рада, аутора, догађаја, документа, идеје, чињенице, и познавање условности идеје, друштвене стварности и средине у којој је никла и заживјела. Зналачки одваја главно од споредног. Обрен Благојевић даје велики значај класном карактеру економске мисли, што се наглашено провлачи и кроз ово дјело. Било би непотпуно ако се не би истакло да је и раније доста писао, и то са љубављу, о Црној Гори, о Никшићу, да и не говорим о дурмиторском крају. Али и непристрасно.

Надам се да моје оцјене о овој књизи неће одвратити присутне научне раднике да своје оцјене о овом дјелу — осмотре и кроз изоштренију и критичнију диоптрију него што сам ја то учинио. Уосталом, то је и сврха оваквих скупова и једино исправан начин валоризације сваког научног рада.

III

И, на крају, још неколико ријечи о аутору ове књиге:

Појава ове књиге пада у годину када академик Обрен Благојевић прославља педесет година изузетно плодног научног рада. За протеклих 50. година објавио је преко 370 научних радова, од чега 22 књиге као аутор и 12 књига као коаутор. Ријетки су научни радници који се могу похвалити тако импозантним резултатима. То је, без сумње, јак повод да се његов јубилеј обиљежи и у Црној Гори, како је то урадио његов матични универзитет у Нишу. Данашњи округли сто и промоција ове књиге имају и ту намјену.

Обиман је и разноврстан научни опис Обрена Благојевића (етнологија, историја економске мисли, финансије, аграрна теорија и политика и др.). Према томе, он се није бавио само једном науком, већ наукама. Он се бавио и политиком, и био на значајним политичким и државним функцијама (члан Извршног одбора Земаљског АВНО Црне Горе и Боке — као повјереник за финансије, помоћник савезног министра финансија, гувернер Народне

банке Југославије, посланик Савезне народне скупштине — предсједник одбора у Вијећу народа за план и финансије и др.).

Од студентских дана до данас изражавао је марксистичку идејну определијељеност. Учесник је НОБ од 1941. године и носиоца Споменице 1941. Био је и у затворима: бивше Југославије, четничко-италијанском и нашем — по линији ИБ-а. Но, додјељивана су му, исто тако, и значајна друштвена признања, звања и одликовања — и прије и после хапшења: Тринаестојулска награда, Награда Београдског универзитета, Орден за храброст и Орден заслуга за народ, награда Ослобођење града Ниша, награда „4. август” општине Плужине; професор је универзитета, члан САНУ-а, члан Одбора за економске науке ЦАНУ-и и др. Кресе га лично поштење, скромност, изузетни радни капацитети и дружељубље.

Напријед речено, и не само то, донијело му је висок друштвени углед и поштовање (што је и разумљиво, јер за свако друштво овакви ствараоци представљају велико друштвено богатство), због тога је захвално имати га за сарадника и саговорника. На њега смо, због свега тога, поносни, прије свих ми у Црној Гори, иако он не припада само Црној Гори, јер је, понајприје, човек науке, а она је општељудска. Па ипак, сигуран сам — знајући га — да он срцем и љубављу понајвише припада својој драгој Пиви. Сада је у пензији (исправније рећи: у „активној пензији”).

Посебно ми је задовољство што сам имао привилегију да дам уводну ријеч о овом вриједном и за Црну Гору посебно значајном дјелу — и то на дан када обиљежавамо педесетогодишњи научни рад нашег друга и „земљака” Обрена Благојевића, и да му честитам јубилеј — са жељом да и даље доприноси развоју науке.

Драгиша Ђоковић